

Градивне именице у уџбеницима српског језика

Увод

Са термином и појмом градивних именица (ГИ) ученици се срећу у IV разреду основне школе, када обрађују поделу именица по значењу. Научено градиво се обнавља и утврђује у V и VII разреду. Још једном се ученици срећу са поделом именица према значењу у II разреду гимназије или средње школе.

Појам градивних именица у граматикама српског језика

Дефиниција именица: означавају лице, животиње, биће, ствар, предмет (опажен чулима), радње или својства, нешто замишљено, појаве спољашњег и унутрашњег света, додиром непознате појаве, осећаје, појам уопште (Ломпар 2003: 55) – не наводи се „материја“, што би могло навести на претпоставку да значење „градивности“ није типично за именице.

Три критеријума за одређивање ГИ:

Семантички: „градивне именице означавају и највећу и најмању количину (неке) материје“, при чему се уместо речи „материја“ јављају и „градиво“, „твар“, „нешто што се употребљава за храну, пиће, грађу, уопште за живот“ или „различите врсте материјала“ (уп. Ломпар 2016: 79–80).

Морфолошки: Према В. Ломпар (2016: 81), у свим граматикама од Стевановићеве (1979) наводи се да ГИ немају множину (тј. када је имају, онда мењају значење); оне се најчешће карактеришу као *singularia tantum*. Тако је и у *Нормативној граматици* П. Пипера и И. Клајна, са напоменом да „множина градивних и апстрактних именица није уобичајена, а када се употреби, обично се односи на различите врсте исте материје, нпр. *минералне воде Србије* [...]“ (Пипер–Клајн 2014: 58).

Синтаксички: ГИ не могу улазити у синтагме са нумеричким квантификаторима, тј. нумеричка квантификација је могућа само уз употребу партикуларизатора: „Када уз градивну или збирну именицу треба употребити број, онда се у конструкцију с таквим именицама уводи партикуларизатор, као назив јединице мере, нпр. *две кутије шибица* [sic!], *три чаше воде, четири главице кунуса*“ (Пипер–Клајн 2014: 59).

Дефиниција градивних именица у уџбеницима

Семантички критеријум

ОШ	Градивне именице означавају...
Ђ7	неку материју
ЖА7	неку материју
К7	материју
Л7	материју
М7	неку материју
Н7	/
С7	разне врсте материје која може служити и као грађа

Г/СШ	Градивне именице означавају...
Ђ1–4	неку материју
КН2	неку материју (која некад може послужити и као грађа)
ЛА2	материју (која може послужити и као грађа за нешто)
С2	/
СП1–4	материју (грађу)

Морфолошки критеријум

ОШ	Само једнина	Множина	Примери множине
Ђ7	по правилу имају само облике једнине	неке градивне именице (врсте)	<i>моторна уља, подземне воде, македонска вина</i>
ЖА7	по правилу имају само облик једнине	само неке од градивних именица (врсте)	<i>слатке и слане воде; биљне и животињске масти</i>
К7	/	/	/
Л7	обично немају множину	у множини се могу наћи ако... (врсте)	<i>Сва интегрална брашна су здрава.</i>
М7	/	/	/
Н7	образложи зашто неке од тих именица немају множину	/	/
С7	/	/	/

Г/СШ	Само једнина	Множина	Примери множине
Ђ1-4	по правилу имају само облик једнине	само неке градивне именице (врсте)	/
КН2	могу стајати само у граматичком облику једнине	у облику множине могу стајати само ако донекле промене значење (врсте)	/
ЛА2	обично немају множину	у множини се могу наћи само ако... (врсте)	<i>Сва интегрална брашна су здрава. Треба куповати разне минералне воде.</i>
С2	/	неке градивне именице... али само када донекле промене значење (врсте, падавине)	<i>Људи користе различита уља: маслиново, риблије, рицинусово; Ове године нападали су велики снегови.</i>
СП1-4	са таквим значењем – немају множинских облика	добијају и множинске облике... када означавају различите врсте иначе у основи исте материје	<i>...воде су надошле...; у подавници ћете наћи разна уља...</i>

Синтаксички критеријум

ОШ	Количина материје
Ђ7	без обзира на количину те материје
ЖА7	без обзира на њену количину; обликом једнине казују и мале и велике количине исте материје
К7	/
Л7	једнином означавају и најмању и највећу могућу количину онога што значе
М7	истим обликом означавају сваку, најмању или највећу, количину неке материје
Н7	/
С7	/

Г/СШ	Количина материје
Ђ1-4	без обзира на њену количину; обликом једнине казују како најмању, тако и највећу количину
КН2	/
ЛА2	једнином означавају и најмању и највећу количину онога што значе
С2	сваку количину материје
СП1-4	или целину, или најмању, или највећу количину материје (грађе) коју означавају

Могућност (односно немогућност) квантификације градивних именица стоји у директној вези са особином бројивости (односно небројивости).

Примери градивних именица у уџбеницима

ОШ	Примери уз дефиницију	Примери у тексту или вежби
Б7	<i>брашно, млеко, уље, песак, шљунак, блато, мермер, глина, нафта, сребро, вода, вино</i>	/
ЖА7	<i>вода, жито, песак, маст</i>	<i>вода, песак</i>
К7	/	<i>снег, вода</i>
Л7	<i>вода, вино, дрво, песак, брашно, злато</i>	<i>млеко, шећер, песак, восак, злато, вода</i>
М7	<i>земља, песак, шљунак, сребро, бронза, уље, млеко, сирће, бензин, маст, гас, платина</i>	<i>со, вода; мрамор/мермер, камен, жељезо/гвожђе</i>
Н7	/	<i>вода</i>
С7	<i>вода, вино, ваздух, камен, злато, дрво, песак</i>	/

Г/СШ	Примери уз дефиницију	Примери у тексту или вежби
Б1–4	<i>со, песак, вода, нафта, маст, брашно</i>	/
КН2	<i>вода, песак, земља, дрво, камен, злато</i>	<i>земља, дрво; кромпир, лед, вино, пруже, сено, супа</i>
ЛА2	<i>вода, песак, злато, бакар, бензин, брашно, шећер, снег; уље, шљунак, пшеница, бронза, пластика, восак</i>	<i>песак</i>
С2	<i>песак, уље, глина, гвожђе</i>	<i>снег, песак, уље, глина, гвожђе; уље, вино, вода, снег; земља, пшеница, кафа, пиринач, памук, кикирики, пасуљ</i>
СП1–4	<i>вода, жито, маст, уље; олово, злато, угљ, нафта, млеко, вино; песак, снег, мермер, камен, земља</i>	/

Критеријуми за одабир репрезентативних примера: фреквентност (*мрамор, жељезо; кикирики*), прецизност (*дрво, земља, камен; сено, кромпир; кикирики*), објективност (контекст; *пруже*), економичност (број примера), естетски критеријум (Ломпар 2004: 48).

Да закључимо:

Проблеми са којима се ученици срећу у савладавању појма градивних именица нису последица лоше обраде у уџбеницима нити лошег наставног процеса, они су изазвани чињеницом да су градивне именице заправо једна класа са нејасним границама и да различита семантичка померања с њима у вези задају муке и искусним граматичарима приликом покушаја класификације именица.

Библиографија

- Ломпар 2003: Весна Ломпар, „Дефинисање именица“, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 32/3, 51–63.
 Ломпар 2004: Весна Ломпар, „Значај појединачних примера за дефинисање језичких појмова“, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, Београд, 33/3, стр. 47–55.
 Ломпар 2016: Весна Ломпар, *Врсте речи и граматичка пракса (од Вука до данас)*, Библиотека Књижевност и језик (књ. 49), Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
 Пипер–Клајн 2014: Предраг Пипер, Иван Клајн, *Нормативна граматика српског језика*, Нови Сад: Матица српска